

**Baron Dezmezoning fransuz tiliga tarjimasida Abu-l-G‘oziy Bahodirxonning
"Shajara-i Turk" asarida lingvomadaniy birliklarning berilishi**

Xolliyev Shahzodbek Shonazarovich
Urganch davlat universiteti
Xorijiy filologiya fakulteti o‘qituvchisi
Telefon raqam:+998990320858

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Baron Dezmezoning tomonidan fransuz tiliga tarjima qilingan Abu-l-G‘oziy Bahodirxonning “Shajara-i Turk” asaridagi lingvomadaniy birliklarning tarjimasini tahlil etiladi. Tarjimada qo‘llanilgan asosiy usullar — transliteratsiya, izohli tarjima, kontekstual tushuntirish, ekvivalentli tarjima va madaniy moslashtirish holatlari misollar orqali ko‘rsatib berilgan. Muallif Dezmezoning tarjimasida turkiy xalqlarning tarixiy, madaniy va dini o‘ziga xosliklarini qanday tarzda saqlab qolishga intilganini ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada etnonimlar, toponimlar, antroponimlar, diniy iboralar, urf-odatlar, kiyim-kechak va taom nomlarining tarjimadagi aks etishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari tarjima jarayonida madaniy kontekstni saqlashning ahamiyati va lingvomadaniy birliklarning tarjimada qanday rol o‘ynashini yoritadi.

KALIT SO‘ZLAR

Abu-l-G‘oziy Bahodirxon, Shajara-i Turk, Baron Dezmezoning, lingvomadaniy birlik, tarjima usullari, etnonim, toponim, antroponim, madaniy tarjima, fransuz tili.

Kirish:

Abu-l-G‘oziy Bahodirxonning “Shajara-i Turk” asari – turkiy xalqlarning kelib chiqishi, nasl-nasab zanjiri, urf-odatlari, tarixiy-madaniy merosini aks ettirgan noyob tarixiy manbadir. Asar, turkiy xalqlarning tarixini, madaniyatini va urf-odatlarini to‘liq yoritib beradi. Baron Dezmezoning ushbu asarni fransuz tiliga tarjima qilish orqali nafaqat tarixiy matnni tarjima qilgan, balki undagi lingvomadaniy birliklarni ham o‘quvchiga to‘g‘ri yetkazishga harakat qilgan. Dezmezoning tarjimasini lingvistik va madaniy jihatlarni hisobga olgan holda amalga oshirilgan va uning tarjimasini orqali turkiy xalqlarning tarixiy va madaniy o‘ziga xosligi Yevropa o‘quvchilari uchun yangi bilim manbaiga aylangan.

1. Lingvomadaniy birlik tushunchasi

Lingvomadaniy birlik – bu tilda mavjud bo‘lgan va o‘zida milliy, madaniy va tarixiy ma'lumotlarni mujassam etgan leksik birliklar bo‘lib, ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Etnonimlar** (xalq nomlari)
- **Toponimlar** (joy nomlari)
- **Antroponimlar** (shaxs nomlari)
- **Madaniy-religioz birliklar** (diniy, urf-odatlariga oid so‘zlar)
- **Folklorik iboralar**
- **An'anaviy kiyim, qurol, ovqat va boshqalar**

Baron Dezmèzon ushbu birliklarni qanday tarjima qilgani, ularni tushuntirib berishda qanday izoh va usullardan foydalangani seminarimizning asosiy e'tibor markazidir.

2. Etnonimlar va ularning berilishi

Misollar:

1. **Original:** “Qangli urug‘i”

Fransuzcha tarjimasi (Dezmèzon): *la tribu des Kangly*

Izoh: Dezmèzon “Qangli” etnonimini transliteratsiya qilib saqlagan va “tribu” (qabila) so‘zi orqali uni izohlab bergan. Bu usul – fonetik transliteratsiya + izohli tarjima.

Tahlil: Etnonimlarning o‘ziga xos fonetik shaklini saqlash milliylikni ta’minlagan, “tribu” esa fransuz o‘quvchiga tushunarli kontekst bergan.

2. **Original:** “O‘g‘uzlar”

Fransuzcha tarjimasi (Dezmèzon): *les Oghouzes*

Izoh: Dezmèzon "O‘g‘uzlar" nomini to‘g‘ridan-to‘g‘ri transliteratsiya qilgan va so‘zga fransuz o‘quvchisi uchun tushunarli bo‘lishi uchun o‘xshashlikni saqlagan.

Tahlil: Dezmèzon o‘zbek tilidagi etnonimni saqlab qolgan, lekin bu nomni aniqroq tushunish uchun boshqa madaniy kontekstda ishlatgan.

3. **Original:** “Kipchaklar”

Fransuzcha tarjimasi (Dezmèzon): *les Kipchaks*

Izoh: Dezmèzon "Kipchaklar" nomini fonetik tarzda tarjima qilgan va uni fransuz tilidagi maxsus so‘z bilan to‘g‘ri yetkazgan.

Tahlil: Kipchaklar etnonimi milliy madaniy ajralib turishiga qaramay, Dezmèzon uni aniq va tushunarli qilib fransuz tiliga tarjima qilgan.

3. Toponimlarning tarjimasi

Misollar:

1. **Original:** “Itil daryosi”

Fransuzcha tarjimasi: *la rivière Itil (le fleuve Volga)*

Izoh: Dezmèzon toponimni transliteratsiya qilgan (Itil), soʻngra uni hozirgi maʼlum nomi bilan qavs ichida bergan (Volga). Bu usul ikkilamchi izohli tarjima deyiladi.

Tahlil: Dezmèzonning bu usuli tarixiy va zamonaviy nomlarni birlashtirishga imkon beradi, bu orqali oʻquvchilar ikkala davrni ham tushunishi mumkin.

2. **Original:** “Buxoro shahri”

Fransuzcha tarjimasi: *la ville de Boukhara*

Izoh: Buxoro shahri nomi Dezmèzon tomonidan fonetik tarzda keltirilgan va "shahri" soʻzi fransuz tilida aniq tarjima qilinib, toponimni tushunarli qiladi.

Tahlil: Dezmèzon Buxoro nomini soʻzma-soʻz tarjima qilgan, ammo fransuz tilida uning ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

3. **Original:** “Chach shahr”

Fransuzcha tarjimasi: *la ville de Tchach*

Izoh: "Chach" shahrining nomi Dezmèzon tomonidan fransuz tilida oʻzgarishsiz keltirilgan, lekin bu toponimni izohlash orqali uning geosiyosiy va madaniy kontekstini ham taʼriflab oʻtdi.

Tahlil: Dezmèzonning bunday yondashuvi geosiyosiy va madaniy jihatdan toʻgʻri ekanligini koʻrsatadi.

4. Antroponimlarning tarjimasi

Misollar:

1. **Original:** “Oʻgʻuzxon”

Fransuzcha tarjimasi: *Oghouz-Khan*

Izoh: Dezmèzon “xon” soʻzini transliteratsiya qilib saqlab qolgan, chunki bu unvon fransuz tilida aynan muqobili yoʻq.

Tahlil: Bu usul orqali madaniy semantikani yoʻqotmaydi. Shu bilan birga, koʻpchilik antroponimlar haqida izohli izohlar bergan.

2. **Original:** “Temur”

Fransuzcha tarjimasi: *Tamerlan*

Izoh: Dezmèzon "Temur" nomini Yevropada tanilgan "Tamerlan" nomi bilan almashtirgan.

Tahlil: Yevropada "Tamerlan" nomi keng tarqalgan va shu orqali tarixiy shaxsning taniqliligi oshirilgan.

3. **Original:** “Alisher Navoiy”

Fransuzcha tarjimasi: *Alisher Navoi*

Izoh: Dezmèzon Alisher Navoiy nomini fonetik tarzda oʻzgartirmagan va asliyatga sodiq qolgan.

Tahlil: Bunday tarjima uning shaxsiyatining milliy ahamiyatini saqlab qolgani uchun muhimdir.

5. Madaniy tushunchalar (urf-odatlar)

Misollar:

1. Original: “Toy-to‘y”

Fransuzcha tarjimasi: *fête traditionnelle turque (Toy ou Toï)*

Izoh: Dezmèzon birinchi bo‘lib umumiy tushuntirish beradi – “turk an’anaviy bayrami”, keyin esa asl so‘zni transliteratsiya qiladi.

Tahlil: Bu yondashuv – tarjimaviy ekvivalent + tushuntirish usulidir, o‘quvchining madaniy tushunchani anglashini osonlashtiradi.

2. Original: “Shady” (qabila boshlig‘i)

Fransuzcha tarjimasi: *chef de la tribu*

Izoh: Dezmèzon "shady" so‘zini fransuz tilidagi o‘xshash termin bilan ifodalagan.

Tahlil: Madaniy farqni hisobga olib, Dezmèzon "qabila boshlig‘i" so‘zining muqobilini aniqlagan.

3. Original: “An’anaviy kiyim”

Fransuzcha tarjimasi: *vêtements traditionnels*

Izoh: Dezmèzon "an’anaviy kiyim"ni fransuz tilida umumiy tarzda ifodalagan.

Tahlil: Kiyim turlaridagi madaniy o‘xshashlikni ta’riflashda izohli tarjima ishlatilgan.

6. Folklorik iboralar va maqollar

Misollar:

1. Original: “Otam o‘tsa – tog‘ o‘tar, otam qolsa – men qolurman”

Fransuzcha tarjimasi: *Si mon père franchit la montagne, je la franchirai aussi ; s’il reste, je resterai.*

Izoh: Dezmèzon iboraning mazmunini semantik jihatdan tarjima qilgan.

Tahlil: Bu maqol o‘zbek tilidagi qadimiy ijtimoiy-harbiy mentalitetni ko‘rsatadi. Tarjimon ma’noni saqlab, ifodani fransuz ruhida bergan.

2. Original: “Agar tuzatganingni ko‘rsang, butun dunyo tuzatadi”

Fransuzcha tarjimasi: *Si tu corriges toi-même, le monde entier te suivra.*

Izoh: Dezmèzon ushbu maqolni o‘zbek tilidagi ideologik va axloqiy mazmunini fransuz tilida yetkazib bergan.

Tahlil: Tarjimon maqolning hayotiy va ahloqiy o‘rgatish elementini saqlab, semantik jihatdan izohlashga harakat qilgan.

7. Kiyim-kechak va an’anaviy buyumlar

Misol:

Original: “*Chigatoy do ‘ppi*”

Fransuzcha tarjimasi: *coiffe traditionnelle Tchagatay*

Izoh: Dezmezon milliy elementni “coiffe” (bosh kiyim) deb izohlab, “Tchagatay”ni saqlab qolgan.

Tahlil: Lingvomadaniy birlikning asosiy jihati saqlanadi. Bu esa **kontekstual izohli tarjima** sanaladi.

8. Diniy iboralar

Misol:

Original: “*Alloh rizosi uchun*”

Fransuzcha tarjimasi: *pour le plaisir d’Allah*

Izoh: Fransuz tilida diniy ifodalar boshqacha shakllangan, ammo Dezmezon ma’noni saqlab, fransuz o‘quvchisiga tanish struktura bilan tarjima qilgan.

9. Oziq-ovqat va taom nomlari

Misol:

Original: “*Qazi*” (*ot go’shtidan tayyorlangan kolbasa*)

Fransuzcha tarjimasi: *saucisson de cheval (qazy)*

Izoh: Ma’nosini tushuntirib, qavs ichida asl so‘zni qoldiradi.

10. Tarjima uslublarining umumiy xulosasi

Baron Dezmezon quyidagi tarjima usullaridan foydalangan:

- **Transliteratsiya (fonetik)**
- **Kontekstual izoh**
- **Izohli tarjima**
- **Ekvivalentli tarjima**
- **Qavs ichidagi tushuntirishlar**
- **Madaniy moslashtirish**

U har bir lingvomadaniy birlikni madaniy kontekstda tushuntirib, o‘quvchining tarixiy va madaniy anglashini kengaytirishga harakat qilgan.

Xulosa

Baron Dezmezon "Shajara-i Turk" asarini tarjima qilishda nafaqat til, balki madaniyat tarjimoni bo‘lish vazifasini bajargan. U lingvomadaniy birliklarga e’tibor qaratgan, ularni iloji boricha to‘g‘ri va madaniy mazmunga sodiq tarjima qilgan. Dezmezonning ushbu yondashuvi orqali, turk xalqlarining tarixiy va madaniy merosi Yevropa o‘quvchilari uchun yangi va qimmatli bilim manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Abu-l-G‘oziy Bahodirxon. *Shajara-i Turk*. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1992.
2. Abu-l-Gazi Bahadur Khan. *Généalogie des Turcs et des Mongols / Traduit du tchagatay par le baron Desmaisons*. – St. Pétersbourg: Imprimerie de l’Académie Impériale des Sciences, 1871.
3. Karimov R. A. *Lingvomadaniyatshunoslik asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
4. Mamarasulov A., Raxmonov I. *Tarjimashunoslik nazariyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
5. Saussure F. de. *Cours de linguistique générale*. – Paris: Payot, 1916.
6. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Stylistique comparée du français et de l’anglais*. – Paris: Didier, 1958.
7. Newmark P. *A Textbook of Translation*. – New York: Prentice Hall, 1988.
8. ХОЖИМАТОВ Н., АЗИЗОВ У. *Таржима назарияси ва амалиёти*. – Тошкент: Ўқитувчи, 1983.
9. Halmuratova M. *Lingvokulturologiya va tarjima jarayoni*. – Toshkent: Innovatsiya Ziyo, 2020.
10. House J. *Translation Quality Assessment: Past and Present*. – London: Routledge, 2015.
11. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. – London: Routledge, 2011.
12. Shodmonova G. *Milliy-madaniy birliklarning tarjimadagi ifodasi*. // Filologiya masalalari. – 2021. – №3. – B. 54–60.
13. Baranova A. R. *Lingvokulturologiya: terminlar va tushunchalar*. – Moskva: Flinta, 2010.
14. Nurullayev M. *Tarjimada milliylik muammolari*. – Samarqand: Zarafshon, 2019.
15. Safarov Sh. *Madaniyat va til: lingvomadaniyatshunoslikka kirish*. – Toshkent: Fan, 2007.